

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание ученой степени доктор философии (PhD) по специальности 6D050600 – «Экономика»

Кужагалиев Аскар Урынбасарович

Совершенствование процесса восстановления платежеспособности предприятий (путем реабилитации) в посткризисный период: проблемы и перспективы.

Актуальность темы исследования. В мировой хозяйственной практике на протяжении более 200-х лет используются экономические механизмы банкротства и реабилитации предприятий на основе восстановления их платежеспособности. В Казахстане и странах СНГ эти процессы получили новое продолжение с переходом к рыночному механизму осуществления финансово-хозяйственной деятельности предприятий. По мере трансформации плановой экономической системы к рынку, реформировалась и система управления, адаптируясь к требованиям внешней и внутренней среды, а также совершенствовались подходы к осуществлению реабилитационных процедур.

В результате воздействия кризисных явлений в мировой экономике и в настоящее время часть конкурентоспособных предприятий, включая малый и средний бизнес, испытывают затруднения с осуществлением финансовых платежей своим кредиторам, обслуживанием банковских займов и это создает риски банкротства, неисполнения обязательств перед инвесторами и контрагентами, неисполнения налоговых обязательств, что негативно сказывается на экономике и финансовой системе страны в целом.

Выход предприятий как и в целом национальной экономики из мирового финансового кризиса и ее дальнейшая стабилизация предполагают меры направленные на стимулирование реабилитации предприятий, а также ускорения доступа к ней, которые дали бы положительные результаты.

В связи с чем, в своем выступлении на XIII съезде НДП «Нур Отан» 11 февраля 2011 года Президент Республики Казахстан Назарбаев Н.А. отметил об имеющихся проблемах реального и финансового секторов, и поручил Правительству Республики Казахстан совместно с Национальным Банком Республики Казахстан и Агентством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций разработать программу посткризисного восстановления.

Однако неэффективность существующих, некомплексных подходов к совершенствованию экономического механизма процесса банкротства и реабилитации несостоятельных компаний в целом, не позволяют в достаточной степени снизить критическую массу нежизнеспособных предприятий. Актуальным аспектом рассматриваемой проблемы является и слабая практическая разработанность действенных методов реабилитации предприятий.

Сегодня оказание помощи несостоятельным предприятиям в их оздоровлении, требуют комплексного исследования проблемы, дальнейшей разработки теоретических и методологических положений концептуального характера, в том числе по вопросам модернизации процесса восстановления платежеспособности предприятий путем их реабилитации. Отечественные товаропроизводители, ставшие финансовыми должниками под влиянием глобального финансового кризиса в мировой экономике нуждаются в практических рекомендациях по возвращению экономической состоятельности и укреплению финансовой устойчивости. Все это относит проблему поиска эффективных форм и методов восстановления платежеспособности должников, их реабилитации к числу актуальных задач, требующих неотложного решения. Совершенствование этого процесса имеет важное теоретико-методологическое и практическое значение в условиях формирования инновационной экономики и посткризисного развития Казахстана в условиях новой волны мирового финансового кризиса.

Дальнейшей модернизации и диверсификации экономики государства, соответственно и финансово-экономическому оздоровлению предприятий безусловно будут способствовать и новые приоритеты и задачи установленные в основополагающих программах реформирования национальной экономики таких как «Государственная программа форсированного индустриально- инновационного развития Республики Казахстан на 2010-2014 годы», Программа посткризисного восстановления (оздоровление конкурентоспособных предприятий), Закон Республики Казахстан от 17.02.2012 № 564-IV "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оздоровления конкурентоспособных предприятий".

Объектом исследования выступают промышленные предприятия Республики Казахстан, прежде всего в нефтегазовой отрасли.

Предметом исследования являются экономические отношения, а также организационные подходы возникающие в процессе восстановления платежеспособности несостоятельных предприятий в посткризисный период.

Цель диссертационного исследования – изучение теоретических и практических проблем процесса восстановления платежеспособности предприятий путем их реабилитации и разработка практических рекомендаций по его совершенствованию в посткризисный период.

Методологическую базу при разработке темы исследования составили труды отечественных и зарубежных ученых и практиков. Большинство изученных автором экономических и социальных исследований и трудов, относятся к проблемам банкротства, санации предприятий, укрепления их финансовой устойчивости, ограничение риска банкротства, разработки стратегии выживания предприятий и антикризисного менеджмента в целом. В работе также активно использовались материалы и рекомендации научных конференций, симпозиумов, круглых столов и семинаров. Методология исследования опирается на принципы системного, комплексного и ретроспективного анализа, прогнозирования и моделирования.

Информационную базу диссертационного исследования составили законодательные акты, а также нормативно-правовые документы Республики Казахстан по вопросам банкротства и антикризисного управления предприятиями, диагностики их финансово-экономического состояния. В процессе работы использованы официальные материалы Агентства Республики Казахстан по статистике, Агентства РК по регулированию и надзору финансового рынка, Комитета по работе с несостоятельными должниками Министерства финансов Республики Казахстан. А сводные годовые отчеты отдельных промышленных предприятий республики, подвергшихся процедурам банкротства, собственные расчеты и прогнозы, применены методы графической и табличной обработки материалов с элементами экономико-математического моделирования.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в разработке комплекса теоретических и практических положений, направленных на совершенствование процесса восстановления платежеспособности казахстанских предприятий путем реабилитации, включающих организационные и экономические аспекты и возможности их использования в системе антикризисного менеджмента предприятий.

На защиту выносятся авторские научно-практические разработки, представляющие собой совокупность теоретических положений о сущности, содержании, формах и методах восстановления платежеспособности казахстанских предприятий путем их реабилитации, а также мерах по совершенствованию механизма банкротства в современных условиях и практических рекомендаций по их использованию в системе антикризисного менеджмента неплатежеспособных предприятий.

Представленная в окончательном варианте работа является целостным и самостоятельным исследованием опыта развития экономических механизмов реабилитации предприятий на основе восстановления их платежеспособности в условиях рыночной экономики.

Теоретическая и практическая значимость проведенного исследования состоит в развитии концептуальных положений теории несостоятельности и банкротства в современных условиях; в разработке методологического аппарата исследования процесса восстановления платежеспособности несостоятельных предприятий путем их реабилитации; а также в разработке и внедрении в практику конкретных предложений и рекомендаций по совершенствованию антикризисного управления отечественных компаний и фирм.

Основные итоги диссертационного исследования были опубликованы в 13 работах, из них 1 статья в журнале Scopus; 3 статьи вышли в изданиях рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и наук МОН РК; 2 статьи в зарубежных научных журнале, остальные 7 публикаций опубликованы на международных научных конференциях.

Работа состоит из введения, трех разделов, заключения и списка использованной литературы. Общий объем диссертации 158 страниц.

6D050600 – «Экономика» мамандығы бойынша
«Философия докторы» (Ph.D) ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертация

АННОТАЦИЯСЫ

Қожағалиев Асқар Орынбасарұлы

Дағдарыстан кейінгі кезеңде кәсіпорындардың төлем қабілеттігін қалпына келтіру процесін жетілдіру (сауықтыру арқылы):

Мәселелер және перспективалар.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Әлемдік шаруашылық тәжірибеде 200 жылдан астам уақыт бойы банкротқа ұшыраудың және кәсіпорындарды олардың төлем қабілеттігін қалпына келтіру негізінде сауықтырудың экономикалық механизмдері пайдаланылып келе жатыр. Кәсіпорындардың қаржылық-шаруашылық қызметін жүзеге асырудың нарықтық механизміне көшуімен Қазақстанда және ТМД елдерінде бұл процестер жаңа жалғасын тапты. Жоспарлы экономикалық жүйенің нарықтық экономикаға ауысуы барысында басқару жүйесі де ішкі және сыртқы ортаның талаптарына бейімделе отырып реформаланды, сондай-ақ сауықтыру процедураларын жүзеге асыру тәсілдері де жетілдірілді.

Әлемдік экономикадағы дағдарыс құбылыстарының әсер етуі нәтижесінде қазіргі уақытта кіші және орта бизнесті қоса есептегенде, бәсекеге қабілетті кәсіпорындардың бөлігі өз несиегерлеріне қаржылық төлемдерді жүзеге асыруда, банктарда қарыз беру бойынша қызмет көрсетуде қиындықтарға ұшырайды және бұл банкротқа ұшырау, инвесторлар мен контрагенттер алдында міндеттерді орындамау қаупінің пайда болуына әкеледі, сөйтіп жалпы ел экономикасына және қаржылық жүйесіне теріс әсерін тигізеді.

Кәсіпорындардың және жалпы ұлттық экономиканың әлемдік қаржылық дағдарыстан шығуы және алдағы тұрақтануы кәсіпорындардың сауықтырылуын ынталандыруға бағытталған шараларды, сондай-ақ оған оңтайлы нәтиже беретін қолжетімділікті жылдамдату қажет етеді.

Осыған байланысты, 2011 жылғы 11 ақпанда өткен «НұрОтан» ХДП-ның XIII съезінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев нақты және қаржылық секторлардың бар проблемаларын атап өтті және Қазақстан Республикасының Үкіметіне Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі және Қазақстан Республикасының қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау бойынша агенттігімен бірлесіп дағдарыстан кейінгі қалпына келтіру бағдарламасын әзірлеуді тапсырды.

Алайда банкротқа ұшырау және жалпы дәрменсіз компаниялардың сауықтырылу процесінің экономикалық механизмін жетілдіру жолындағы кешенді емес бар тәсілдердің тиімсіздігі өмірге қабілетсіз кәсіпорындардың сыншыл көпшілігін жеткілікті деңгейде төмендетуге мүмкіндік бермейді. Қарастырып отырған проблеманың өзекті аспектісінің бірі кәсіпорындарды сауықтырудың ықпалды тәсілдерінің практикалық тұрғыда әлсіз өңделуі болып табылады.

Бүгінгі таңда дәрменсіз кәсіпорындарға олардың сауығыуы, санациясы және толық қалпына келуіне көмек көрсету, банкротқа ұшыраумен қатар, дағдарысқа қарсы мемлекеттік экономикалық саясаттың жеке бағыты болып табылады және оның басым бағыттарының қатарына жатады. Дегенмен, бәсекеге қабілетті кәсіпорындардың пайда болу, олардың банкротқа ұшырау және қалпына келу себептері бір қалыпты бағаланбайды. Олар кәсіпорындардың төлем қабілеттігін оларды сауықтыру арқылы қалпына келтіру процесін жаңғырту мәселелерін қоса алғанда, мәселенің кешенді зерттелуін, тұжырымдық сипаттағы теориялық және әдіснамалық ережелердің алдағы әзірленуін талап етеді. Әлемдік экономикадағы жаһандық қаржы дағдарысының әсерінен қаржылық борышқор атанған отандық тауар өндірушілер экономикалық ауқаттылықты қайтару және қаржылық тұрақтылықты нығайту бойынша практикалық ұсыныстарды қажет етеді. Осының барлығы борышқорлардың төлем қабілеттігін қалпына келтіру және сауықтырудың тиімді формалары мен тәсілдерін іздеу мәселесін дереу шешімін табуды талап ететін өзекті міндеттердің қатарына жатқызады. Осы процестің жетілдірілуі Қазақстанның әлемдік қаржылық дағдарысының жаңа толқыны кезінде инновациялық экономиканың құрылуы және дағдарыстан кейінгі даму жағдайларында маңызды теориялық-әдістемелік және практикалық мәнге ие.

Мемлекет экономикасының алдағы жаңғыртылуына және әртараптандырылуына, сәйкесінше кәсіпорындардың қаржылық-экономикалық сауығыуына «Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», Дағдарыстан кейінгі қалпына келтіру бағдарламасы (бәсекеге қабілетті кәсіпорындарды сауықтыру), Қазақстан Республикасының 17.02.2012 жылғы №564-IV «Бәсекеге қабілетті кәсіпорындарды сауықтыру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы сияқты ұлттық экономиканы реформалаудың негізін салушы бағдарламаларда орнатылған жаңа басымшылықтар да сөзсіз септігін тигізетін болады.

Зерттеу объектісі ең алдымен мұнай саласындағы, Қазақстан Республикасының өнеркәсіптік кәсіпорындары болып табылады.

Зерттеу пәні экономикалық қатынастар, сондай-ақ дағдарыстан кейінгі кезеңде дәрменсіз кәсіпорындардың төлем қабілеттігін қалпына келтіру процесіндегі ұйымдастыру амалдары болып табылады.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты – кәсіпорындардың төлем қабілеттігін қалпына келтіруді, оларды сауықтыру арқылы жүзеге асыру процесінің теориялық және практикалық мәселелерін зерттеу және оны дағдарыстан кейінгі кезеңде жетілдіру бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеу.

Зерттеу тақырыбының әдіснамалық базасын оны әзірлеу кезінде пайдаланылған отандық және шетел ғалымдары мен практиктерінің еңбектері құрады. Автордың зерттеген экономикалық және әлеуметтік зерттеулер мен еңбектердің көп бөлігі банкротқа ұшырау, кәсіпорындар санациясы, олардың қаржылық тұрақтылығының нығаюы, банкротқа ұшырау қаупін шектеу,

кәсіпорындардың аман қалуы және жалпы дағдарысқа қарсы менеджмент мәселелеріне қатысты болды. Жұмыста ғылыми конференциялар, симпозиумдар, дөңгелек үстелдер және семинарлардың материалдары мен ұсыныстары белсенді түрде пайдаланылды. Зерттеу әдіснамасы талдау, болжау және үлгілеудің жүйелі, кешенді және ретроспективті принциптеріне сүйенеді.

Диссертациялық зерттеудің ақпараттық базасын заңнамалық актілер, сондай-ақ, Қазақстан Республикасының кәсіпорындардың банкротқа ұшырауы және дағдарыстың кейінгі басқару, олардың қаржылық-экономикалық жағдайының диагностикасы мәселелері бойынша нормативтік-құқықтық құжаттары құрайды. Жұмыс барысында Қазақстан Республикасының статистика бойынша Агенттігі, ҚР қаржы нарығын қадағалау және реттеу бойынша Агенттігі, Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің дәрменсіз қарызгерлермен жұмыс бойынша Комитетінің ресми материалдары пайдаланылды. Банкроттық процедурасына ұшыраған республиканың жеке өнеркәсіп кәсіпорындарының жылдық жиынтық есептемесі, өз есептері және болжамдарында экономикалық-математикалық үлгілеудің элементтері бар материалдардың графикалық және кестелік өңдеу тәсілдері қолданылған.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы қазақстандық кәсіпорындардың төлем қабілеттігін ұйымдық және экономикалық аспектілерді және оларды кәсіпорындардың дағдарысқа қарсы менеджменті жүйесінде пайдалануды қоса алғанда, сауықтыру арқылы қалпына келтіру процесін жетілдіруге бағытталған теориялық және практикалық ережелер кешенін әзірлеу болып табылады.

Қорғауға қазақстандық кәсіпорындардың төлем қабілеттігін оларды сауықтыру арқылы қалпына келтірудің мәні, мазмұны, формалары және тәсілдері, сондай-ақ қазіргі заман жағдайларындағы банкротқа ұшырау механизмін және оларды төлеуге қабілетсіз кәсіпорындардың дағдарысқа қарсы менеджмент жүйесінде пайдалану бойынша практикалық ұсыныстары туралы теориялық ережелердің жиынтығы түрінде берілген ғылыми-практикалық әзірлемелер ұсынылады.

Жүргізілген зерттеудің теориялық және практикалық маңызы қазіргі заман жағдайларында дәрменсіздік және банкротқа ұшырау теориясының тұжырымдамалық ережелерін дамыту; дәрменсіз кәсіпорындардың төлем қабілеттігін оларды сауықтыру арқылы қалпына келтіру процесін зерттеудің әдіснамалық аппаратын әзірлеу; сондай-ақ отандық компаниялар мен фирмаларды дағдарыстан кейін басқаруын жетілдіру бойынша практикаға нақты ұсынымдар мен ұсыныстар енгізу болып табылады.

Диссертациялық зерттеудің негізгі қорытындылары 13 жұмыста жарияланды, олардың ішінде 1 мақала журналда Scopus; 3 – ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетімен; 2 мақала шетелдік ғылыми журналда, 7 баяндама халықаралық ғылыми конференцияларда.

Жұмыс кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Диссертацияның жалпы көлемі - 158 бет.

ANNOTATION

of the dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) majoring in
Economics – 6D050600

Askar Urynbassarovich Kuzhagaliyev

Improving the process of reestablishing companies' solvency (through rehabilitation) in the post-crisis period: Problems and Prospects

Background research. For more than 200 years in the global business practice the economic instruments of bankruptcy and rehabilitation of the enterprises have been used based on reestablishing their solvency. In Kazakhstan and CIS countries these processes got a new continuation due to the change-over to market-based mechanism of financial and economic activities of the enterprises. With the transformation of the planned economic system into market economy the management system was also reformed; adapting to the requirements of the external and internal environment, approaches to the implementation of rehabilitation procedures were improved as well.

As a result of crisis in the global economy nowadays part of competitive enterprises, including small and medium-sized businesses, are experiencing difficulties in the financial payments to their creditors, bank loans which create bankruptcy risks, default on obligations in the face of investors and counterparties, default on tax liabilities, which has a negative impact on the economy and the financial system as a whole.

Recovery of enterprises just as national economy in general from the global financial crisis and its further stabilization presume measures to stimulate the rehabilitation of enterprises and speed up the access to it, which would have responded favorably.

In this connection, the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev in his speech at the XIII Congress of Nur Otan as of February 11, 2011 pointed out the existing problems in the real and financial sectors, and instructed the Government of the Republic of Kazakhstan in collaboration with the National Bank of the Republic of Kazakhstan and the Agency of the Republic of Kazakhstan on regulation and supervision of financial market and financial organizations to develop a program of post-crisis recovery.

However, the inefficiency of the existing non-integrated approaches to improve the economic mechanism of the bankruptcy process and the rehabilitation of insolvent companies in general do not allow the sufficient reduction of the critical mass of nonviable enterprises. A relevant aspect of the matter is also a weak practical elaboration of effective methods of enterprises' rehabilitation.

Today assisting insolvent businesses in their recovery, rehabilitation and full recovery is, along with the bankruptcy, a separate area of anti-crisis government economic policy and is among its priorities. However the reasons for the competitive enterprises' emerging, the processes of their bankruptcy and rehabilitation cannot be assessed categorically.

Domestic manufacturers, which became the financial debtors under the influence of the global financial crisis in the global economy, need practical recommendations for the reestablishing of economic solvency and strengthening financial stability. All this relates the problem of finding effective forms and methods to reestablish the solvency of debtors and their rehabilitation to the number of urgent problems requiring immediate solution. Improving this process is of great theoretical-methodological and practical importance in the context of building an innovative economy and the post-crisis development of Kazakhstan considering a new wave of the global financial crisis.

Further modernization and diversification of the state economy, respectively the financial and economic recovery of companies, shall certainly contribute to new priorities and objectives set out in the basic national programs for economic reform such as the State Program of Extreme Industrial and Innovative Development of Kazakhstan for 2010-2014, Post-Crisis Recovery Program (recovery of competitive enterprises), Law of the Republic of Kazakhstan No 564 -IV from 17.02.2012 On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on the improvement of competitive enterprises.

The **research object** is the industrial enterprises of the Republic of Kazakhstan, primarily in the oil and gas industry.

The **research subject** is economic relations, as well as organizational approaches emerging in the process of reestablishing solvency of the insolvent enterprises during the post-crisis period.

The **objective of the dissertation research** is the study of theoretical and practical problems of the solvency reestablishing process through companies' rehabilitation and development of practical recommendations for improvements in the post-crisis period.

Methodological framework during the development of research topics was made by the works of domestic and foreign scholars and practitioners. Most of the economic and social researches and publications studied by the author refer to the issues of bankruptcy, rehabilitation of enterprises, strengthening their financial stability, reducing bankruptcy risk, developing strategy of survival and crisis management in general. The paper also extensively used materials and recommendations of scientific conferences, symposia, round tables and workshops. The research methodology is based on the principles of systematic, comprehensive and retrospective analysis, forecasting and modeling.

The information base of the dissertation research was made by the legislative acts and legal documents of the Republic of Kazakhstan on issues of bankruptcy and crisis management of enterprises, diagnosis of their financial and economic indicators. In the process the official materials of the Agency for Statistics of the Republic of Kazakhstan, Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Supervision of Financial Market, Committee on the insolvent debtors of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan were used. Consolidated annual reports of individual industrial enterprises of the country suffered from the bankruptcy procedures conduct own calculations and forecasts applying the methods of graphical

and tabular processing of materials with the elements of economic and mathematical modeling.

The **scientific novelty of the dissertation research** is to develop a set of theoretical and practical provisions aimed at improving the solvency reestablishing process of Kazakhstani enterprises through rehabilitation, including organizational and economic aspects and the possibility of their use in the crisis management of the enterprises.

For the presentation the scientific and practical developments representing a set of theoretical propositions about the nature, content, forms and methods of reestablishing the solvency of Kazakhstani enterprises through their rehabilitation, as well as measures to improve the mechanism of bankruptcy under current conditions and practical recommendations for their use in the system of crisis management of insolvent enterprises are brought up.

Theoretical and practical significance of the study is development of the conceptual provisions of the theory of insolvency and bankruptcy in modern conditions; development of the methodological study device of the solvency reestablishing process of insolvent companies through their rehabilitation, as well as development and practical application of specific proposals and recommendations on improving the crisis management in domestic companies and firms.

The main outcomes of the dissertation research were published in 13 paper works including 1 articles in journals with Scopus; 3 were in collections of the Higher Attestation Commission; 2 article was in a foreign science journal, 7 reports were presented in international scientific conferences.

The work consists of an introduction, three sections, conclusion and bibliography. The total volume of the dissertation makes 158 pages.